

หลวงพ่อสอนคุณธรรม

รศ.ดร. พิณีจ รัตนกุล

R18005

สังคมไทยปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางการเมืองและเศรษฐกิจมากกว่าในยุคสมัยใด แต่ในขณะที่เดียวกันปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่เหมือนเดิม ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไขปัญหานี้จะมีความรุนแรงมากขึ้นทุกที จนเป็นอุปสรรคกีดขวางความเจริญก้าวหน้าของสังคมไทย ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์กว่าหลายประเทศทั้งในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาค แต่ในเรื่องคุณภาพของประชากรแล้วประเทศไทยยังด้อยกว่าหลายประเทศ

นักวิชาการชาวตะวันตกคนหนึ่ง เคยให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับประเทศไทยว่า ปัญหาสำคัญที่สุดของประเทศเป็นปัญหา เรื่องทรัพยากรมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องทรัพยากรธรรมชาติเหมือนสิงคโปร์และอิสราเอล การขาดความรู้เรื่องเทคโนโลยีสมัยใหม่ เรื่องการบริหารจัดการองค์ให้มีประสิทธิภาพ และการขาดจิตสำนึกทางสาธารณะเป็นตัวอย่าสำคัญของปัญหาเกี่ยวกับ คุณภาพของประชากรชาวไทย ปัญหาสองประเภทแรก อาจแก้ไขได้ด้วยการศึกษาไม่ยากลำบากเหมือนปัญหาประเภทหลัง ที่เป็นเรื่องของจิตใจที่ละเอียดอ่อนและเปลี่ยนแปลงได้ยาก การขาดจิตสำนึกทางสาธารณะสุขเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาทางจริยธรรมสำคัญของสังคมไทย ปัจจุบัน ชาวคราวเกี่ยวกับการคอร์รัปชันในองค์กรต่าง ๆ และความเสื่อมโทรมทางจิตใจของนักเรียนนักศึกษาที่มีอยู่ในหนังสือพิมพ์ไม่เว้นแต่ละวัน แม้แต่วงการศาสนาเองก็มีเรื่องเสื่อมเสียทำนองนี้

คำสอนในศาสนาต่าง ๆ มิได้ต่อต้านทั้งความเจริญก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาตนให้เป็นคนมีจิตใจสาธารณะ ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ตน คนไทยมีศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ แต่คนไทยที่นำคำสอนในศาสนาที่นับถืออยู่มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างจริงจังนั้นมีอยู่จำนวนน้อย

คนไทยส่วนมากมักจะปล่อยตัวเองให้ไหลไปตามกระแสเชี่ยวของวัตถุนิยม บริโภคนิยมและความเห็นแก่ตัวที่เป็นอันตรายต่อส่วนรวม ถ้าหากปล่อยให้เป็นเช่นนี้ต่อไปคนไทยจะมีชีวิตห่างไกลจากความสงบสุขไปทุกที และสังคมไทยอาจพบกับจุดจบในวันใดวันหนึ่งได้ เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้ จึงมีการรณรงค์เรื่องคุณธรรมและจริยธรรมในวงการต่าง ๆ เป็นการใหญ่ โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชนที่เป็นอนาคตของประเทศชาติ และมีการกระตุ้นให้สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนาเร่งช่วยแก้ไขปัญหาคความเสื่อมโทรมทางจริยธรรมในบุคคลกลุ่มนี้ให้มากเป็นพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการถึงกับกำหนดให้การสอนคุณธรรมเป็นภารกิจหลักของสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ

หลวงพ่อดีมีสายตาไกล มองเห็นความสำคัญของการสร้างคนดีมีคุณธรรมให้แก่ประเทศชาติมานาน ก่อนที่จะมีการรณรงค์ในเรื่องนี้ ดังนั้นจึงมุ่งมั่นทำให้วัดอัมพวันเป็นศูนย์พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของคนทุกประเภท ตั้งแต่ที่ยังไม่มีการตื่นตัวในเรื่องความเสื่อมโทรมทางด้านจริยธรรมในจิตใจของคนไทย หลวงพ่อได้ใช้วัดอัมพวันเป็นสถานที่ฝึกอบรมจิตใจคนทุกวงการไปแล้วหลายแสน นอกจากนั้นหลวงพ่อยังได้ก่อตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวันที่จังหวัดขอนแก่น สำหรับให้คนแถวภาคอีสานและประเทศใกล้เคียงที่ไม่มีโอกาสมาวัดอัมพวัน ได้ใช้พัฒนาจิตใจของตนให้เจริญอกงามขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ประมาณการว่ามีผู้มาใช้ประโยชน์จากศูนย์แห่งนี้ไปแล้วจำนวนมากกว่าแสนคน งานพัฒนาจิตใจของประชาชนคนไทยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของภารกิจ

หลวงพ่อก็จะเสกคนให้เป็นคนดีมีคุณธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองและแก่ประเทศชาติ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหลายทศวรรษจนถึงปัจจุบัน หลวงพ่อได้ทำภารกิจนี้สม่ำเสมอ ด้วยดวงตาที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตา ต้องการให้ทุกคนไม่ว่ามีฐานะใดได้มีโอกาสพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐตามศักยภาพที่มีอยู่

ข้อเขียนนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะแนะนำผู้อ่าน ให้รู้จักวิธีการต่างๆ ในการสอนคุณธรรมที่จะทำให้มนุษย์ผู้ประเสริฐ วิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ความคิดมากจากความบังดาลใจจากการสังเกตดูวิถีเสกคนของหลวงพ่อ และจากการสนทนาธรรมกับหลวงพ่อเป็นครั้งคราว ผู้เขียนหวังว่าข้อเขียนนี้จะเป็ประโยชน์แก่ครูอาจารย์ ที่กำลังแสวงหาวิธีปลูกฝังคุณธรรมในตัวนักเรียน นักศึกษา และบิดามารดาที่ต้องการสอนลูกให้เป็นคนดีมีคุณธรรม เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

คุณธรรมและจริยธรรม : อยู่ที่ไหน เหมือนกันหรือต่างกัน

คุณธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ หมายถึงคุณสมบัติพิเศษที่ถ้าหากผู้ใดมีสิ่งนี้อยู่ในตัว ก็ถือกันว่าเป็นคนดี ทั้งต่อหน้าผู้อื่นและเมื่ออยู่ลำพังคนเดียว คนมีคุณธรรมจะเป็นคนดีแต่เฉพาะเวลาอยู่ต่อหน้าคนอื่นไม่ได้ ต้องมีความดีอยู่ในตัวเรา เวลาไม่มีผู้ใดมองเห็นด้วย ส่วนจริยธรรมเป็นเรื่องของความประพฤติที่แสดงออกให้เห็น คนที่มีคุณธรรมคือคนที่มีจิตใจดีงาม และโดยปกติแล้วเป็นผู้มีจริยธรรมหรือความประพฤติดีงามควบคู่กันไป ดังนั้นเวลาพูดถึงคนดี เราจึงมักจะหมายถึง ผู้มีทั้งคุณธรรมที่จิตใจและจริยธรรมในความประพฤติ ถึงแม้ทั้งสองสิ่งนี้จะมีฐานที่อยู่คนละแห่ง(ฐานของคุณธรรมอยู่ที่จิตใจที่มองไม่เห็น แต่ฐานของจริยธรรมอยู่ที่ความประพฤติที่มองเห็น) ในทางทฤษฎีคุณธรรมและจริยธรรมแยกออกจากกันไม่ได้ แต่ใน

ชีวิตจริงคนมีจริยธรรมไม่จำเป็นต้องมีคุณธรรมเสมอไป คนบางคนอาจทำตัวเอง (เสแสร้ง) ให้คนมองเห็นว่าเป็นคนมีความประพฤติดีตามความคาดหวังของสังคม เพื่อประโยชน์อะไรบางอย่าง ทั้งๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้วผู้นั้นเป็นคนไม่มีจิตใจดีงาม เหมือนกับความประพฤติที่แสดงออกให้เห็น ในทำนองเดียวกัน คนบางคนอาจมีจิตใจดีงาม แต่เนื่องจากขาดปัญญาหรือความรู้เกี่ยวกับลักษณะของการกระทำที่ดี พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงไม่ดีงามเหมือนจิตใจ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การที่คุณธรรมและจริยธรรมมีฐานที่อยู่ไม่เหมือนกันนั้น ทำให้คุณธรรมและจริยธรรมไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่ทั้งสองก็ไม่ได้อยู่ห่างกันมากจนไม่มีความสัมพันธ์กันเลย คุณธรรมและจริยธรรมอาจสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในบางกรณีและอาจอยู่ห่างไกลกันในบางกรณีเช่นกัน

ทำไมมนุษย์ต้องมีความยุติธรรมด้วย?

คุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะคุณธรรมย่อมนำความสุขมาสู่ตัวคนแต่ละคน ผู้คนที่เกี่ยวข้องและสังคมที่อยู่ในสมัยนี้คนที่ไม่มีคุณธรรมย่อมนำความทุกข์หรือความเสียหายมาสู่ตนเองและผู้อื่น สังคมมักจะเรียกผู้ไม่มีคุณธรรมว่าเป็นคนไม่ดีหรือคนชั่ว

ความชั่วไม่แต่เพียงเป็นอันตรายแก่ผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังเป็นเสมือนมะเร็งร้ายที่ทำลายตัวคนชั่วเองด้วย คือทำให้คนชั่วตกต่ำลงไปทุกที เพราะจะทำให้จิตใจเสื่อมโทรมลงไปทีละน้อย ความเสื่อมโทรมทางจิตใจส่งผลให้ความทุกข์ทางใจเพิ่มขึ้น และโดยเหตุที่จิตใจและร่างกายมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นเมื่อจิตใจทุกข์ ร่างกายจึงมักจะทุกข์ตามไปด้วยดังนั้นการเป็นคนดีมีคุณธรรม จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ที่ต้องการหา

ความสุขให้แก่ตัวเองและ/หรือผู้อื่น ความสุขที่คนชั่วมิไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง เพราะเกิดจากความหลงผิดมากกว่า เหมือนกับคนที่หลงเชื่อว่าแสงระยิบระยับบนยอดหญ้าที่ต้องแสงอาทิตย์ในยามเช้าเป็นแสงวูบวาบของเพชร ความเสื่อมโทรมทางจิตใจไม่อาจนำความสุขมาให้แก่ตัวเราได้เพราะความสุขเป็นเรื่องของจิตใจสะอาดและเจริญงอกงามด้วยคุณความดี ไม่ใช่จิตใจที่มีมลทินและเสื่อมโทรม วิธีทำร้ายคนที่โหดร้ายที่สุดคือการปล่อยให้จิตใจของคนที่เราไม่ชอบถูกกัดกร่อนด้วยความชั่วในตัวเอง (เช่น ความหยิ่งยะโส การยกตนข่มผู้อื่น) ไปทีละน้อย จนกระทั่งผู้นั้นไม่มีแม้แต่เงาของความดีเหลืออยู่ในจิตใจแม้แต่เพียงน้อยนิด

คุณธรรมอะไรบ้างที่ทำให้คนแต่ละคน และสังคมมีความสุข

ปัญหาที่ว่าคุณธรรมหรือคุณสมบัติพิเศษ ที่ทำให้คนแต่ละคนและสังคมมีความสุขอะไรบ้างนั้น ในคำสอนของพุทธศาสนาที่หลวงปู่ได้เมตตาชี้ให้เห็นนั้น คุณธรรมสำคัญความขยันหมั่นเพียร การควบคุมตัวเองความพอดี มีความสำคัญเหมือนกัน แต่สำคัญน้อยกว่าคุณธรรมทั้งสอง การที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ปัญญาหรือความรู้มากเป็นพิเศษกว่าคุณธรรมอื่น เพราะพุทธศาสนาถือว่าความรู้เป็นรากฐานของคุณธรรมต่าง ๆ ความกล้าหาญในพุทธศาสนาไม่ใช่ช่วยทั้ง ๆ ที่ว่ายน้ำไม่เป็น ความกล้าประเพณีไม่ใช่คุณธรรม เพราะสามารถนำอันตรายหรือความทุกข์มาสู่ตัวเราได้

ความกล้าหาญที่เป็นคุณธรรมเป็นการกล้าในสิ่งที่สมควรจะกล้าและการไม่กล้าในสิ่งที่สมควรไม่กล้า คือกล้าทำความดีและกลัวความชั่ว พยายามหลีกเลี่ยงแม้แต่เงาของความชั่ว ในทำนองเดียวกัน **ความ**

พอดีหรือการมีชีวิตอยู่ในทางสายกลางเป็นคุณธรรมในพุทธศาสนา เพราะมีปัญหาเข้าไปเกี่ยวข้อง

ปัญญาหรือความรู้ทำให้เราสามารถควบคุมอารมณ์และความต้องการต่างๆ
ไม่ให้มีมากเกินไป พร้อมทั้งสามารถเลือกตอบสนองอารมณ์และความต้องการ
บางอย่างที่สมควรตามความเหมาะสมแต่ละกรณี ดังนั้นความพอดีหรือทางสายกลาง
และความรู้จึงแยกออกจากกันไม่ได้ ถ้าหากปราศจากความรู้ว่าความต้องการใด ดี
หรือไม่ดี และเส้นที่ขีดคั่นระหว่างความพอดีและความสุดโต่งอยู่ที่ไหน เราก็จะมี
คุณธรรมความพอดีหรือทางสายกลางไม่ได้

ความเมตตาที่เป็นคุณธรรมในพุทธศาสนานั้น มีปัญญาหรือความรู้เป็น
พื้นฐานเช่นเดียวกับความกล้าหาญความเมตตาในพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเรื่องของ
อารมณ์ความรู้สึกชั่วคราว เช่นอารมณ์สงสาร ที่มักจะไม่คงทนถาวรแต่เป็นผลของ
การมีปัญญายังรู้สังขารมากกว่า ดังนั้นความเมตตาจึงเป็นสิ่งไม่เปลี่ยนแปลงมาก
บ้างน้อยบ้างเหมือนอารมณ์ เช่นการที่รู้ว่าชีวิตประเภทในสังสารวัฏมีความทุกข์เป็น
พื้นฐานเหมือนกัน ทำให้เรามองเห็นความสำคัญของความเอื้ออาทรและการ
ช่วยเหลือผ่อนปรนความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น การมองเห็นด้วยปัญญานี้เป็นบ่อเกิดของ
ความเมตตาหรือความต้องการที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ความเมตตานอกจากมีฐานอยู่ที่
ปัญญาแล้ว การแสดงออกของความเมตตาก็ยังมีปัญญาเกี่ยวข้องอีกด้วย ความ
เมตตาที่ไม่มีปัญญาเกี่ยวข้องอาจนำอันตรายมาสู่ตัวเราและผู้ที่เราเมตตาโดยไม่
ตั้งใจได้

คุณธรรมเป็นสิ่งที่สอนได้หรือไม่?

คุณธรรมเป็นสิ่งที่สอนได้แน่นอน ถ้าหากไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าคงไม่เสียเวลาสอนคุณธรรมแก่คนทั้งหลายและเผยแพร่ศาสนาไปยังกลุ่มบุคคลต่างๆ อย่างแน่นอน ปัญหาถกเถียงกันในเวลานี้ในวงการศึกษา ไม่ใช่ปัญหาที่ว่าคุณธรรมเป็นสิ่งที่สอนได้หรือไม่ แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับวิธีการสอนคุณธรรมมากกว่า เพราะการสอนคุณธรรมแตกต่างจากการสอนวิชาอื่น การสอนคุณธรรมมุ่งมั่นที่จะให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีคุณธรรมที่สอนอยู่ในตัว ดังนั้นการสอนคุณธรรมจึงต้องพิถีพิถันเรื่องวิธีการสอนมากเป็นพิเศษ นักวิชาการบางคนมีความคิดว่าวิธีการสอนคุณธรรมที่จะให้ผลตามความต้องการ ต้องเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับธรรมชาติมนุษย์เป็นปัญหาที่ยังหาข้อยุติไม่ได้

ทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ที่นักวิชาการสาขาต่างๆ สร้างขึ้นมา มีอยู่มากมายหลายทฤษฎี และทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้มักจะขัดแย้งกัน เราจึงสรุปให้เด็กขาดลงไปไม่ได้ว่าธรรมชาติมนุษย์เป็นอย่างไรแน่ แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ทุกทฤษฎี ต่างชี้ให้เห็นเหมือนกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกที่สอนได้ (หรือที่พุทธศาสนาเรียกว่าเวไนยสัตว์) ดังนั้นไม่ว่าธรรมชาติมนุษย์จะเป็นอย่างไร การสอนคุณธรรมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้แน่นอน และเป็นประโยชน์แก่มนุษย์แน่ ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา คือปัญหาที่ว่าเราจะสอนคุณธรรมอย่างไรจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

(๑) การสอนด้วยการสร้างปัญญา

นักวิชาการบางคนเชื่อว่า โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผลและมีปัญญาเป็นส่วนสำคัญที่สุดของชีวิต ดังนั้นการมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ จึงเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้การสอนคุณธรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

มนุษย์มากที่สุด จึงต้องมุ่งมั่นให้ผู้เรียนเกิดปัญญาหรือความรู้มากกว่าให้จดจำคำสอน และโดยเหตุที่ความรู้ไม่ใช่วัตถุสิ่งของที่หยาบยื่นให้กันได้ แต่เป็นสิ่งที่ต้องเกิดจากการใช้สติปัญญาของผู้เรียนเอง ดังนั้นการสอนคุณธรรมที่มุ่งให้นักเรียนมีความรู้เรื่องคุณธรรม จึงต้องไม่ใช่วิธีการสอนแบบบรรยายที่ให้นักเรียนจดจำคำสอนและยึดถือครูเป็นสรณะ การสอนในรูปของการสนทนาโต้ตอบระหว่างครูและนักเรียน เป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมกว่าเพราะการสอนด้วยวิธีนี้จะกระตุ้นให้นักศึกษารู้จักคิดวิเคราะห์เอง ทั้งในเรื่องของความหมายและประเภทของคุณธรรมที่ตนควรจะทำถูกผิดให้มีอยู่ในตัว

การคิดวิเคราะห์ด้วยตัวเองนี้มีความสำคัญมากในการเรียนการสอนคุณธรรม เพราะตะนาไปสู่ความรู้ในที่สุดได้ในการสอนรูปแบบนี้ ครูไม่มีหน้าที่ “สอน” ในความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไป แต่มีหน้าที่ช่วยเหลือให้นักเรียนมีความรู้ด้วยสติปัญญาของตนเอง เช่นด้วยการที่ครูตั้งคำถามและให้นักเรียนขบคิดหาคำตอบเอง และด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ความคิดของนักเรียน ว่าเป็นความคิดที่สมเหตุสมผลและตรงกับความจริงมากน้อยเพียงใด ครูมีหน้าที่ให้คำตอบที่ถูกต้องแก่นักเรียนไว้จดจำ ในขั้นนี้ครูจึงมีหน้าที่เหมือนหมอดำแยสมัยก่อน ที่ช่วยหญิงที่กำลังจะคลอดลูกให้คลอดลูกได้ง่ายขึ้น เช่นด้วยการบีบนวดหรือใช้ยา แต่ไม่ใช่ด้วยการคลอดลูกแทนหญิงมีครรภ์

การสอนคุณธรรมด้วยวิธีการสนทนาโต้ตอบที่กล่าวมาเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการช่วยเหลือให้เจ้าสำนักต่างๆ เกิดปัญญาหยั่งรู้เรื่องคุณธรรมเอง เช่นการสนทนาธรรมกับพระพุทธองค์ ทำให้นิคนธ์ที่เป็นเจ้าสำนักลัทธิศาสนาสำนักหนึ่งเกิดปัญญารู้เองว่า ไฟที่ตนควรเกรงกลัวมากที่สุดคือไฟของกิเลสตัณหา ไม่ใช่ไฟในกองไฟ

การสอนด้วยการสนทนาโต้ตอบอาจเป็นวิธีที่เหมาะสมแก่สมัยปัจจุบันที่นักเรียนเรียกเรื่องที่จะคิดเอง ไม่ต้องการให้ผู้ใดยึดเยียดความคิดหรือสร้างโปรแกรมใส่ในจิตของตนปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากการนำวิธีนี้มาใช้ในทางปฏิบัติ คือปัญหาเกี่ยวกับครูสอนคุณธรรม เพราะครูจะต้องมีความรู้เรื่องคุณธรรมและมีความสามารถในหารสอนมากเป็นพิเศษจึงจะสามารถช่วยให้ นักเรียนรู้ว่าอะไรดีหรืออะไรไม่ดี สอนด้วยวิธีนี้อาจยากลำบากสำหรับครูที่ไม่ได้รับการฝึกฝนโดยตรงให้ทำหน้าที่เช่นนี้ และไม่อาจนำมาใช้ในชั้นเรียนที่มีนักเรียนจำนวนมากจนครูไม่สามารถให้ความสนใจแก่นักเรียนคนใดเป็นพิเศษได้ ดังนั้นวิธีการสอนแบบนี้ จึงเป็นทฤษฎีที่น่าสนใจในวงการศึกษา แต่เป็นวิธีที่ยากลำบากในการปฏิบัติ หลวงพ่อได้ใช้วิธีนี้สอนคุณธรรมแต่คนบางคนที่มีความจริงใจ(สติปัญญาสูง)เท่านั้น สำหรับคนทั่วไปหลวงพ่อใช้วิธีอื่นที่จะได้กล่าวต่อไป

วิธีการสอนคุณธรรมวิธีหนึ่งที่ได้ความคิดมาจากหลวงพ่อ คือการนำคุณธรรมในศาสนาพุทธมาสอนมากกว่าการให้นักเรียนคิดค้นหาคุณธรรมในศาสนาพุทธมาสอนมากกว่าการให้นักเรียนคิดค้นหาคุณธรรมด้วยตนเอง การสอนในรูปแบบนี้ครูยังมีบทบาทสำคัญอยู่เหมือนการสอนด้วยวิธีสนทนาโต้ตอบ กล่าวคือครูจำเป็นต้องมีความรู้เรื่องคำสอนในพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งมากพอที่จะอธิบายให้นักเรียนเข้าใจได้ ครูจะเสแสร้งทำตัวว่ามีความรู้ดังกล่าวไม่ได้ มิฉะนั้นนักเรียนจะขาดความเคารพและเลื่อมใสในตัวครู

นอกจากความรู้ทางศาสนาแล้ว ครูสอนคุณธรรมจะต้องรู้วิธีสอนที่จะทำให้การเรียนการสอนคุณธรรมไม่น่าเบื่อสำหรับนักเรียนด้วย ส่วนการสอนด้วยวิธีที่สนุกสนานจะทำให้นักเรียนมีคุณธรรมที่สอนหรือไม่นั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จะต้องประเมินกันอย่างจริงจัง นักเรียนอาจสนใจเรียนรู้อะไรก็ตาม เพราะครูสอน

เก่งและสอนสนุก แต่นักเรียนจะยอมปลูกฝังคุณธรรมที่เรียนมาให้มีอยู่ในตัวมากน้อยเพียงใด และคุณธรรมนั้นจะอยู่ในตัวนักเรียนยาวนานแค่ไหนนั้น จะต้องมีการประเมินอย่างจริงจังเช่นกัน

อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในการสอนคุณธรรมด้วยวิธีดังกล่าวคือครูควรจะให้ให้นักเรียนมีโอกาสคิดวิเคราะห์คำสอนในศาสนา ด้วยสติปัญญาของตัวเองด้วยนักเรียนจะได้เกิดปัญญาที่ว่าทำไมคุณธรรมในศาสนาจึงเป็นสิ่งดีเป็นประโยชน์ เช่น ทำไมศาสนาพุทธสอนว่าความเพียรพยายามเป็นคุณธรรม ทำไมจึงไม่สอนให้เป็นคนอยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไรเลย ทำไมจึงควรให้อภัยคนที่ทำความเจ็บปวดแก่จิตใจเราด้วย

ในเรื่องของความเมตตาที่เป็นคุณธรรมสำคัญของพุทธศาสนานั้น ครูควรให้นักเรียนวิเคราะห์ความหมายและธรรมชาติของความเมตตาให้เข้าใจถ่องแท้ จะได้ว่าความเมตตาควรมีขอบเขตจำกัดแค่ไหน สิ่งสำคัญที่ไม่ควรมองข้ามคือในการสอนคุณธรรมในพระพุทธศาสนา ครูจะต้องพยายามให้นักเรียนได้มีโอกาสพัฒนาปัญญาของตนควบคู่ไปด้วยทุกครั้ง แม้แต่ศีล ๕ ที่ดูเหมือนจะเข้าใจง่ายนั้น ครูก็ต้องให้นักเรียนได้คิดและเข้าใจด้วย เช่นทำไมสังคัมภ์ปัจจุบันที่มีสภาวะแตกต่างจากสังคัมภ์พุทธกาล การรักษาศีล ๕ จึงยังคงเป็นประโยชน์อยู่เหมือนเดิม และเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับกาลสมัย

การสนทนาโต้ตอบระหว่างครูกับลูกศิษย์ในเรื่องศีล ๕ จะทำให้นักเรียนเข้าใจศีล ๕ ได้ถูกต้องขึ้น เช่นเข้าใจว่าศีลข้อ ๒ และข้อ ๕ ไม่ได้มีลักษณะคับแคบไม่ครอบคลุมกรณีที่พ่อค้าโกงลูกค้า หรือคอร์รัปชันและยาเสพติด ในทำนองเดียวกันการใช้เหตุผลวิเคราะห์จะทำให้นักเรียนเข้าใจศีลข้อ ๒ ที่ห้ามลักทรัพย์ผู้อื่นว่ามี

เจตนาธรรมที่จะไม่ให้เราได้ทรัพย์ต่างๆโดยไม่ชอบธรรม พร้อมเข้าใจด้วยว่าทรัพย์ที่
ศีลข้อ ๒ พูดถึงนั้นมีทั้งทรัพย์ที่เป็นวัตถุและทรัพย์ที่ไม่มีตัวตนเช่นความคิดและเวลา
พ่อค้าที่โกงลูกค้าหรือกักตุนสินค้าไว้ ทำให้เกิดการขาดแคลนขึ้น เพื่อจะได้ขาย
สินค้าในราคาสูงกว่าปกติ ถือว่าเป็นการลักทรัพย์อย่างหนึ่ง ข้าราชการที่ใช้เวลา
ทำงานไม่เต็มທີ່แบบที่เรียกกันว่า “เข้าซามเย็นซาม” ถือว่าละเมิดศีลข้อนี้เช่นกัน
ความเข้าใจดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อครูสอนศีล ๕ ด้วยการสนทนาโต้ตอบกับ
นักเรียน

หลวงพ่อย้ำเสมอว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ธรรมทุกประเภทที่
พระพุทธเจ้าทรงสอนนั้นมีเหตุผล ดังนั้นในการนำคุณธรรมต่างๆ ในศาสนาพุทธมา
สอน ครูจะต้องให้นักเรียนได้ใช้ปัญญาของตนวิเคราะห์เหตุผลในคำสอนนั้น หรือ
พุทธศาสนาเรียนว่าโยนิโสมนสิการ

ด้วยเหตุนี้การสอนคุณธรรมในศาสนาพุทธด้วยการให้นักเรียนท่องจำนั้น จึง
สวนกับเจตนาธรรมของพุทธศาสนาที่ต้องการให้ศึกษาด้วยปัญญา แม้แต่
พระพุทธเจ้าเอง ทรงเน้นให้สาวกใช้ปัญญาคิดวิเคราะห์ธรรมให้ถ่องแท้ ก่อนแล้วจึง
ค่อยเชื่อและปฏิบัติตาม ในกาลามสูตรพระพุทธเจ้าสอนไม่ให้เชื่อตามที่ได้ยินได้ฟัง
มาอะไรง่ายๆ ให้ขบคิดวิเคราะห์ ตั้งข้อสังเกต ข้อสงสัยในเรื่องที่ได้ยินได้ฟังมา
ก่อนที่จะเชื่อ

(๒) การสอนด้วยแบบอย่าง

วิธีการสอนคุณธรรมวิธีหนึ่ง ได้ข้อคิดมาจากการมองเห็นหลวงพ่อกำหนดทำนองคำสอน
ให้เป็นตัวอย่างที่ดีงามแก่ผู้มาปฏิบัติธรรมหลวงพ่อดทนต่อความยากลำบากต่างๆ
มีความใฝ่รู้ มีความกตัญญูต่อบุพการีครูอาจารย์และผู้มีคุณทั้งหลาย ครูสอนธรรม

ควรทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่นักเรียน ถึงแม้ว่าจะสวนทางกับความจริงในชีวิตบ้าง (เช่น บิดามารดาที่ดีแต่มีลูกที่เลว ครูดีแต่มีลูกศิษย์ที่เลว) แต่วิธีการสอนแบบนี้ก็ไม่ผิด เช่น “แม่ปู่เดินคดลูกปู่ก็เดินคดไปด้วย”

การที่ครูทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ ประโยชน์อย่างน้อยที่สุดทำให้ลูกศิษย์ไม่ผิดหวังในตัวครู สิ่งนี้ทำให้ลูกศิษย์มีศรัทธามากจนยอมทำตามแบบอย่างครู ดังนั้นการที่ครูทำ ตัวเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ลูกศิษย์ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการสอนคุณธรรมแก่นักเรียน

การทำตัวเป็นแบบอย่างอย่างเดียวนั้นไม่พอ ต้องให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของคนที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมด้วย ประวัติของบุคคลเหล่านั้นจะช่วยกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความต้องการที่จะทำตัวเองให้เป็นคนดีตามแบบอย่างของบุคคลนั้น งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า เด็กในสังคมไทยปัจจุบันต้องการเป็นตัวของตัวเองในเรื่องของความคิด แต่ในเรื่องเกี่ยวกับความประพฤติเด็กจึงต้องการผู้ใหญ่ที่มีความประพฤติเป็นแบบอย่างอยู่ ต้องการให้ผู้ใหญ่เป็นคนน่ารัก น่าเคารพ พ่อแม่และครูเป็นผู้ใหญ่ที่เด็กคาดหวังในเรื่องจริยธรรมมาก ถ้าไม่ทำตามความคาดหวัง โอกาสที่เด็กจะเป็นคนชั่วอาจมีมากขึ้น

ในเรื่องของจริยธรรม การมีแบบอย่างที่ดีงาม เป็นวิธีสำคัญสำหรับคนทั่วไปที่จะทำตัวให้เป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม การมีแบบอย่างที่ดีไว้ยึดถือมีประโยชน์ต่อชีวิตมาก โดยเฉพาะในเวลาที่ต้องตัดสินใจในสถานการณ์ดังกล่าวถ้าหากก่อนที่จะตัดสินใจ เราคิดถึงแบบอย่างการกระทำของคนดีก่อน เช่นคิดว่าในสถานการณ์นี้คนดีทำอย่างไร ก็จะช่วยให้การตัดสินใจนั้นมีความระมัดระวังและรอบคอบมากขึ้น เช่นเมื่อมีผู้ยื่นท้าวาไรเรา ก่อนจะทำอะไรลงไป เราอาจถามตัวเองก่อนว่าสถานการณ์เช่นนี้พระพุทธเจ้าทรงทำอย่างไร การตั้งคำถามดังกล่าวเป็นการสร้างรูปแบบพฤติกรรมที่เราควรทำตามขึ้นมาในใจหรือจินตนาการ

การระลึกถึงพระพุทธเจ้า หรือพระธรรมทุกครั้งก่อนที่จะทำอะไรลงไป เป็นการสร้างรูปแบบการกระทำที่ดีขึ้นมาให้เราปฏิบัติตาม การสร้างรูปแบบเช่นนี้มีความสำคัญมาในยามวิกฤต ในสถานการณ์เช่นนี้แทนที่เราจะทำตัวเหมือนคนทั่วไป เช่นปล่อยยให้ “มืออ่อนตืออ่อน” เราจะไม่ยอมอยู่เฉยโดยไม่ทำอะไรสักอย่าง แต่จะพยายามควบคุมตัวเองให้ได้ ดึงสติปัญญาในตัวเองที่หายไปให้คืนมา เมื่อทำได้เราจะสามารถประเมินได้ว่าในวิกฤตที่เผชิญอยู่นั้นเรามีทางออกทางใดหรือไม่ และมีวิธีพลิกวิกฤตเป็นโอกาสได้อย่างไร การนำพุทธธรรมมาสร้างเป็นพื้นฐานแบบอย่างของการกระทำจะทำให้เราหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้โดยไม่บอบช้ำมาก

(๓) การสอนด้วยระเบียบวินัย

วัดอัมพวันเป็นวัดที่มีระเบียบวินัย ให้ผู้ปฏิบัติกรรมฐานที่วัดปฏิบัติตามในกิจวัตรประจำวัน ระเบียบวินัยมีความเกี่ยวข้องกับคุณธรรมอยู่ไม่น้อย การสอนคุณธรรมด้วยการกำหนดกฎระเบียบให้นักเรียนฝึกตาม เป็นวิธีการสอนที่นิยมใช้กันมากในโรงเรียนต่าง ๆ เพราะเชื่อว่ากฎระเบียบเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างนิสัยที่ดีงามให้เกิดขึ้น นิสัยหรือความเคยชินมีอิทธิพลในชีวิตคน ในคนจำนวนมากนิสัยเป็นสิ่งที่กำหนดชะตากรรม เพราะโดยปกติคนเรามักจะทำอะไรตามนิสัย การสอนคุณธรรมจึงควรมุ่งที่จะให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบให้มาก จะได้มีพฤติกรรมดีงามจะทำให้ให้นักเรียนอยู่ร่วมสังคมได้ด้วยความสุข และสิ่งใดที่ทำให้เป็นนิสัยแล้ว สิ่งนั้นย่อมจะเคยชินเป็นนิสัย การเป็นคนมีคุณธรรมจะไม่ใช่สิ่งที่ยากลำบากสำหรับนักเรียนต่อไป

บางคนอาจกล่าวว่าการสอนคุณธรรมควรมุ่งที่จิตใจของนักเรียน เพราะจิตใจเป็นสิ่งสำคัญที่สุด หากจิตใจดีงาม ทุกสิ่งทุกอย่างจะดีไปด้วยไม่ว่าจะการคิด การพูด หรือการกระทำ พฤติกรรมเป็นผลมาจากสภาวะของจิตใจ เป็นความจริงที่ว่า

จิตใจและร่างกายมีความสัมพันธ์กัน และสภาพของจิตใจย่อมแสดงออกให้เห็นในการกระทำ แต่เป็นความจริงที่ว่า การเปลี่ยนจิตใจเป็นเรื่องยากกว่าเปลี่ยนพฤติกรรม ถ้าหากเราเชื่อว่าคนดีคือคนที่มีจิตใจดีงามบริสุทธิ์ผุดผ่องแล้ว เราคงจะหาได้ยากกว่าคนที่มีความประพฤติดีแต่จิตใจยังไม่บริสุทธิ์ผุดผ่อง เนื่องด้วยจิตใจและพฤติกรรมมีความเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นการส่งเสริมให้เป็นคนดีจึงไม่จำเป็นต้องเริ่มที่จิตใจทุกครั้ง

การให้ความสำคัญแก่กฎระเบียบและนิสัยเป็นการเริ่มที่พฤติกรรมก่อน พฤติกรรมที่ดีมีผลต่อจิตใจในภายหลัง ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ คือผลของการแผ่เมตตาที่มีต่อจิตใจโดยผ่านพฤติกรรม เมื่อทำจนเคยชินแล้ว ความเห็นแก่ตัวมีอยู่ในจิตใจย่อมคลายลง และในที่สุดอาจเปลี่ยนเป็นตรงข้าม ในชีวิตจริงกฎระเบียบเป็นเครื่องมือที่จะควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในกรอบที่เหมาะสม และคนมักทำตามนิสัยมากกว่าปัญญา ดังนั้นหากต้องการสอนคุณธรรม เราต้องมุ่งมั่นให้นักเรียนมีระเบียบวินัยและสร้างนิสัยดีงามมากกว่าสิ่งอื่น

วิธีการสอนคุณธรรมที่กล่าวมาทั้ง ๓ วิธีเป็นความคิดที่ได้รับความบังคลาจากจากการที่หลวงพ่อสอนผู้ปฏิบัติธรรมให้มีคุณธรรม ด้วยการให้ฟังธรรมด้วยปัญญาให้ทำตามระเบียบวินัยของวัด และทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีควบคู่ด้วยเราจะสอนคุณธรรมแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับการเน้นลักษณะต่างๆของคุณธรรมในพุทธศาสนาที่เราจะสอนคุณธรรมมีหลายลักษณะ ถ้าเราเน้นปัญญา ต้องสอนคุณธรรมที่มุ่งให้รู้จักคิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญา ถ้าหากเราเน้นที่ลักษณะทางพฤติกรรมของคุณธรรม เราจะเห็นว่าคุณธรรมและแบบอย่างที่ดีมีความสัมพันธ์กัน กรณีเช่นนี้ เราควรสอนคุณธรรมด้วยการทำตัวเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน พร้อมทั้งส่งเสริมให้นักเรียนสร้างแบบอย่างที่ดีงาม โดยนำคำสอนศาสนามาใช้เป็นพื้นฐาน ถ้าหากเราเชื่อว่าคุณธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวมนุษย์ในรูปของนิสัยที่ดีงาม เราต้องสอนคุณธรรม

ด้วยการฝึกฝนให้มีระเบียบวินัย เราอาจรวมทั้ง ๓ วิธีนี้เข้าด้วยกันได้ ส่วนจะเน้นที่ลักษณะใดของคุณธรรมนั้น คงต้องพิจารณาเป็นกรณีไป

อย่างไรก็ตามไม่ว่าเราจะสอนคุณธรรมด้วยวิธีไหน ต้องยอมรับว่าในการสอนครูมีบทบาทสำคัญ ครูจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่สอนอย่างลึกซึ้ง มีความสามารถในการสอน พร้อมทั้งมีระเบียบวินัย และมีความประพฤติดีงามควบคู่ไปด้วย

(๔) การสอนด้วยกรรมฐาน

วิธีการสอนคุณธรรมอีกวิธีหนึ่ง ที่หลวงพ่อนิยมใช้เสมอ คือการสอนคุณธรรมด้วยกรรมฐาน เพราะเชื่อว่ากรรมฐานสามารถเปลี่ยนจิตใจและพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติให้ดีขึ้นได้ ประโยชน์มากที่สุดของกรรมฐาน คือสามารถเปลี่ยนสภาวะของจิตใจจากจิตของปุถุชนที่มีกิเลสหนาปัญญาหยาบ ให้เป็นจิตของอริยบุคคลที่ใสสว่างและสะอาดบริสุทธิ์ได้ ประโยชน์น้อยที่สุดของกรรมฐานคือ สามารถทำให้จิตใจสงบเป็นครั้งคราวได้ เมื่อจิตสงบความคิดในทางอกุศลและการกระทำที่ไม่ดีงามจะไม่เกิดขึ้น เห็นจะเป็นเพราะประโยชน์ทั้งสองประการของกรรมฐาน โรงเรียนต่างๆจึงนิยมส่งเสริมให้นักเรียนไปเข้ากรรมฐานตามวัดต่างๆ และโรงเรียนบางแห่งจัด “ห้องจริยธรรม” ที่โรงเรียนเพื่อให้นักเรียนฝึกจิต บางโรงเรียนให้เข้าค่ายจริยธรรมเป็นส่วนหนึ่งการเรียนการสอนในหลักสูตรก็มี

การเน้นการฝึกจิตนี้เป็นไปตามความเชื่อของชาวพุทธที่ว่า จิตเป็นที่มาของความดีหรือความเลวต่างๆ ดังนั้นถ้าหากต้องการให้คนเป็นคนดี เราต้องให้ผู้นั้นมีจิตใจที่ดีงามก่อน ไม่มีวิธีใดที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจได้มากเท่ากรรมฐาน เพราะกรรมฐานเป็นวิธีพัฒนาจิตโดยตรง

หนังสือชุดกฎแห่งกรรม ที่หลวงพ่ोजัดทำขึ้นมาทุกปีในตอนหนึ่งของหนังสือชุดนี้ ผู้ปฏิบัติหลายคนเล่าให้ฟังเกี่ยวกับสภาวะจิตใจและพฤติกรรมของตนที่ได้

เปลี่ยนไปเพราะกรรมฐาน การเป็นคนใฝ่รู้ ทำให้หลวงพ่อดำเนินที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เกิดขึ้นในตัวผู้ปฏิบัติที่ท่านรู้จักหรือสังเกตเห็นไว้หลายกรณี เรื่องเล่าและบันทึกดังกล่าว ช่วยให้เราพอจะมองเห็นผลของการปฏิบัติกรรมฐาน ที่มีต่อชีวิตทางจริยธรรมของผู้ปฏิบัติได้บ้างแต่จะมากน้อยหรือยาวนานแค่ไหนนั้น จะต้องมีการศึกษาวิจัยกันให้จริงจังกว่านี้ เช่นมีการติดตามดูพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติ น้อยที่สุด ๑ ปี ว่ามีการเปลี่ยนแปลงแค่ไหนและคงทนแค่ไหน

บันทึกของหลวงพ่อบอกให้ข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่ควรคิดกล่าวคือ การสอนด้วยกรรมฐาน เป็นวิธีการสอนที่เน้นปฏิบัติมากกว่าคำบรรยาย ผู้ปฏิบัติจะเรียนรู้คุณธรรมด้วยปัญญาตนเองมากกว่าครูสอน ยกตัวอย่างเช่นคุณธรรมของพุทธศาสนาเรื่องความเมตตาและการให้อภัยหลวงพ่อดำเนินเห็นว่าคุณธรรมทั้งสองประการนี้เป็นเรื่องที่ยาก โดยเฉพาะในกรณีที่นักเรียนได้ความเจ็บปวดทางจิตใจอย่างสาหัสจากการกระทำโดยเจตนาของผู้อื่น ดังนั้นหลวงพ่อดำเนินจึงไม่ได้เทศน์สั่งสอนนักเรียนผู้นั้นให้มีความเมตตาต่อศัตรู และให้อภัยคนที่เคยทำร้ายในอดีต แต่หลวงพ่อกับให้ผู้นั้นไปเข้ากรรมฐานแทน เพื่อที่จะได้เกิดปัญญารู้แจ้งถึงธรรมชาติของคุณธรรมทั้งสองด้วยตัวของตนเอง

บันทึกของหลวงพ่อกล่าวถึงเด็กหญิงผู้หนึ่งที่มาเข้ากรรมฐานที่วัด เด็กหญิงคนนี้เกลียดชังบิดาของตนมาก จนถึงกับไม่ยอมพบเห็นหรือพูดคุย ทุกครั้งที่นึกถึงความเลวร้ายที่บิดาทำแก่ตน ความโกรธความเกลียดจะมากขึ้น เด็กหญิงพยายามทำตามพระธรรมคำสอนเรื่องความเมตตาและการให้อภัยเพื่อจะได้ไม่เกลียดและโกรธบิดาของตนมากเช่นนั้น แต่ไม่สำเร็จ เพราะความโกรธมีมาก ทำให้ตนมีความทุกข์มาก หลวงพ่อบอกให้เด็กหญิงเข้ากรรมฐานที่วัดเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ โดยให้ปฏิบัติเมตตาภาวนา พร้อมกับสอนให้อภัยแม่เมตตาให้บิดาตนควบคู่กันไป

กรรมฐานทำให้จิตใจสงบลง จนเด็กคนนี้สามารถมองดูความโกรธที่อยู่ในจิตใจได้เต็มตา ทำให้มองเห็นธรรมชาติจริงของอารมณ์อกุศลทั้งสอง ว่าเป็นอารมณ์

ที่เป็นอันตรายแก่ตัวเองจึงรู้สึกเสียใจที่ทำตัวเป็นคนโง่ ปล่อยให้ตัวเองอยู่ในของ ความโกรธมานาน จิตที่สงบทำให้ตนเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อบิดาใหม่ สามารถมองดู บิดาตามสภาพความเป็นจริง ไม่ได้มองตามความคิด ความเชื่อและความรู้สึกของตนอย่างเดิวก่อน เช่นในสมัยก่อน ทำให้รู้ว่าบิดาไม่ได้เป็นคนเลวร้ายเปอร์เซ็นต์ แต่มีทั้ง ความดีความเลวอยู่ในตัวเหมือนคนทั่วไป เมื่อหวนนึกคิดตัวเองก็ตระหนักว่าตัวเองก็เป็นปุถุชนเหมือนกัน การที่ตนยังไม่ได้ทำอะไรผิด มิได้หมายความว่าตนจะไม่ทำอะไรผิดเลยในชีวิต วันหนึ่งตนเองอาจทำความผิดที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนได้เช่นกัน ปัญญาหรือการมองเห็นการเปราะบางทางจริยธรรมของมนุษย์ ทำให้เด็กคนนี้ร้องไห้ ออกมาด้วยความสำนึกและตั้งใจที่จะไม่มองดูบิดาของตนในแง่ร้ายอีกต่อไป ดังนั้น จึงไปขอขมาบิดาตามคำแนะนำของหลวงพ่อก และเมื่อพบเห็นบิดาที่เป็นคนชรา อ่อนแอ ก็ยิ่งมีความเมตตาต่อบิดามากขึ้นจนยอมย้ายบ้านมาอยู่ดูแลบิดาที่เคยทำร้ายจิตใจอย่างแสนสาหัส

กรณีของเด็กหญิงผู้นี้เป็นตัวอย่างของการสอนคุณธรรมด้วยกรรมฐาน กรรมฐานทำให้จิตสงบและเกิดปัญญา ปัญญาบอกให้เด็กหญิงผู้นั้นรู้เอง ว่าอะไรผิด อะไรถูก โดยที่ครูไม่จำเป็นต้องชี้ให้เห็น การสอนคุณธรรมด้วยกรรมฐานกับการสอน ด้วยการสนทนาโต้ตอบมีเป้าหมายเหมือนกัน คือให้เกิดปัญญาขึ้น ปัญญาที่เกิดขึ้น จากกรรมฐานมีที่มาแตกต่างจากปัญญาที่เกิดจากการสนทนาโต้ตอบ ปัญญาใน กรรมฐานเป็นผลจากการที่นักเรียนฟังพิจารณาจิตของตนคนเดียว ในขณะที่ในการสนทนาโต้ตอบ ปัญญาเกิดจากการที่ครูและนักเรียนค้นหาความรู้ด้วยกัน

ชาวพุทธเชื่อว่าปัญญาที่เกิดขึ้นจากกรรมฐานนั้น มีความสำคัญในการดำเนิน ชีวิตประจำวันมาก เพราะทำให้เรามองเห็นธรรมชาติของสรรพสิ่งต่างๆได้ตามความเป็นจริงเช่นมองเห็นไตรลักษณ์ของนาม-รูปของตัวเอง และของศัตรูทำให้รู้ว่าทั้งตัว เราและศัตรู ต่างก็มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และอยู่ได้

กฎแห่งกรรมเหมือนกัน ถึงแม้เราจะไม่ทำอะไรแก้ศัตรูเลย ผู้นั้นก็จะต้องชดใช้กรรมที่
ทำไว้แก่เราอยู่ดีตามกฎแห่งกรรม การให้อภัยผู้นั้นนอกจากจะทำให้เรามีความสุข
ในปัจจุบันแล้วเมื่อเราตายไป การให้อภัยยังเป็นการช่วยเหลือศัตรูที่ทำร้ายเราให้มี
ความทุกข์จากอกุศลที่ได้ทำแก่เราน้อยลงหรือไม่ต้องรับกรรมนั้นเต็มที่

ประสบการณ์ที่ผู้เข้ากรรมฐานที่วัดอัมพวันเล่าไว้ในหนังสือชุดกฎแห่งกรรม ย้ำ
ให้เห็นว่าการสอนคุณธรรมด้วยกรรมฐาน สามารถปรับเปลี่ยนจิตใจ นิสัยและ
พฤติกรรมได้แน่นอน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นในบางกรณีเป็นการเปลี่ยนแปลง
เพียงเล็กน้อย เช่นจากการเป็นคนใจร้อนมาเป็นคนใจเย็นครั้งคราว ในรายที่ปฏิบัติ
สม่ำเสมอมีการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้การ
สอนคุณธรรมด้วยกรรมฐานเป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะกรรมฐานทำให้เกิด
ปัญญาที่รู้ความจริงโดยยึดพระธรรมเป็นแนวทางดำเนินชีวิตและยึดพระพุทธเจ้าและ
พระอริยสงฆ์เป็นตัวอย่าง

การสอนคุณธรรมทั้ง 4 วิธี ที่ได้ความคิดมาจากวิธีการที่หลวงพ่อใช้เสกคนให้
เป็นคนดีมีคุณธรรมสอดคล้องกับความจริงในชีวิตที่พบเห็น จากการที่ส่งเสริมให้
กำลังใจจากการเรียนแบบอย่างที่ดีงาม จากการปฏิบัติตามกฎระเบียบและจากการ
ฝึกจิต

อย่างไรก็ตาม เราคงยอมรับว่าในบางกรณีคนเราสามารถมีคุณธรรมได้โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยเหล่านี้ เช่น คนดีมีคุณธรรมได้เองโดยไม่รู้ว่าคุณสมบัติดีงามที่มีในจิต
คือ “คุณธรรม” ของพุทธศาสนา ศาสนาพุทธอธิบายคุณธรรมที่คนได้มาโดยไม่ต้อง
ต้องการเรียนรู้ด้วยวิธีต่างๆ ว่าเป็นผลจากการบำเพ็ญเพียรของผู้นั้นมาเป็นระยะเวลา
ยาวนานและเรียกคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวคนหนึ่งคนได้มาแต่เกิดว่าเป็น “บารมีเก่า” ที่
ติดตัวมาพร้อมทั้งอธิบายว่าการทำความดีของบุคคลประเภทนี้ในปัจจุบัน เช่น การให้
ทาน และรักษาศีลเป็นการสร้างบารมีหรือความดีให้สมบูรณ์แบบ เช่นพระโพธิสัตว์

ในกรณีทั่วไปเราคงต้องยอมรับว่า การส่งเสริมและการให้กำลังใจเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้คนเป็นคนดีมีคุณธรรมได้ง่ายขึ้น พ่อ แม่ ครู อาจารย์และเพื่อนใกล้ชิดล้วนแต่มีบทบาทสำคัญในชีวิตทางจริยธรรมของเด็กและเยาวชนทั้งนั้น ตลอดจนคนสำคัญเช่น ผู้ปกครองและพระสงฆ์

การส่งเสริมคนดีมีคุณธรรมที่สำคัญคือการที่สังคมยอมรับและยกย่องคนดีและช่วยทำนุบำรุงคนดีให้อยู่ในสังคมได้ด้วยความสุข เช่น ด้วยการช่วยป้องกันไม่ไห้คนชั่วมีอำนาจและส่งเสริมคนดีได้ทำประโยชน์แก่สังคมในทุกโอกาส เราอาจตั้งข้อสังเกตว่า ในโลกของความจริงคนดีเหมือนกับต้นไม้ที่เจ้าของจะต้องทะนุบำรุงต้นไม้จึงจะโตและออกดอกออกผลเต็มที่ ในโลกของสังสารวัฏคนดีจะยืนหยัดอยู่โดยลำพังได้ยาก ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้งกัน สังคมต้องส่งเสริมและช่วยเหลือคนดีด้วย คนดีจึงจะสามารถทำประโยชน์แก่สังคมเต็มที่

หลวงพ่อกับเป็นกัลยาณมิตรแก่ทุกคนที่ต้องการหนีความทุกข์หาสุขวัดอัมพวัน เป็นสถานที่ร่มรื่นและผ่อนคลายด้วยกระแสเมตตาจากหลวงพ่อกับ

สำหรับคนทั่วไป การไปวันอัมพวัน นอกจากจะได้กราบหลวงพ่อกับแล้วยังมีโอกาสได้เรียนรู้คุณธรรมสำคัญที่ทำให้ตนและสังคมมีความสุขได้เห็นพฤติกรรมเป็นแบบอย่างที่ดีงามจากองค์หลวงพ่อกับ ได้สร้างนิสัยดีงามที่เกิดขึ้นในตัวด้วยปฏิบัติกฎระเบียบของวัดและได้ฝึกจิตจนเกิดปัญญารู้ในความดีแล้วยังมีโอกาสได้สร้างกุศลให้เกิดแก่ตัวเอง ด้วยการทำบุญทำทานเสมือนเสปียงติดตัวไปหลังความตาย

ด้วยเหตุนี้การไปวัดอัมพวันจึงไม่ใช่เรื่องธรรมดาสำหรับทุกคนและไม่ใช่ทุกคนจะไปได้ หลวงพ่อกับกล่าวตลอดเวลาว่าผู้ที่สามารถไปวัดอัมพวันได้จะต้องมีบุญกุศลเป็นพื้นฐานของจิตอยู่บ้าง คนที่มีจิตใจที่เป็นโทษจะไม่ไปวัดอัมพวันและจะไปทำบุญทำทานอะไรก็ได้ไม่ไ้ผลเหมือนกับการใส่ปุ๋ยต้นไม้ที่ตายแล้ว หลวงพ่อกับตระหนักถึงความจริงข้อนี้ ดังนั้นจึงได้เมตตานำพระธรรมและวิธีปฏิบัติที่เป็นทางสายเอกใน

พระพุทธศาสนามาสอนแก่ผู้ที่เข้าวัดทุกคนเพื่อเติมบุญกุศลในตัวให้เพิ่มขึ้นจนเต็มเปี่ยม หลวงพ่อได้มอบเครื่องมือสำคัญที่หาได้ยากแก่คนทุกคนให้นำไปใช้เจียรนัยใจที่หนาที่บดด้วยกิเลสค้นหาให้เป็นใจที่ใสสว่างเป็นประกายด้วยแสงแห่งปัญญาดุจเพชรเม็ดงาม ไม่มีบุญคุณใดจะใหญ่หลวงกว่าการที่หลวงพ่อช่วยเหลือชาวพุทธให้เป็นชาวพุทธแท้ และเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ

ความทุกข์นั้นได้ผูกพันอยู่กับชีวิตของคนเราตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เหตุที่ชักนำให้เกิดความทุกข์นั้น ได้แก่**ตัณหา**เมื่อดับตัณหาซึ่งเป็นเหตุแล้วทุกข์ซึ่งเป็นผลย่อมดับตามไป เพราะว่าตัณหาเป็นเหตุของ**อุปาทาน**- ความเข้าไปยึดถือเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวตน อันเป็นจุดอุบัติของทุกข์ทั้งปวง ดังนั้นเมื่อตัดหาดับอุปาทานก็จะดับไปตาม เมื่อความเข้าไปยึดถือ**เบญจขันธ์**ถูกถอนออกไปได้โดยสิ้นเชิงแล้ว ความทุกข์ก็เป็นอันถูกถอนไปด้วย ในขณะเดียวกัน เบญจขันธ์ที่ดำรงอยู่ก็จะเป็นแต่สักว่า เบญจขันธ์ที่แปรเปลี่ยนจะเสื่อมจะแตกทำลายไปอย่างไร ก็ไม่ก่อความทุกข์ให้แก่ใคร เพราะไม่มีใครเข้าไปยึดถือมันเสียแล้ว

จาก “แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา”

โดย พระเทพสิงหนุราจารย์ (จรัญ ฐิตธัมโม)

แต่งเมื่อ ๒๕๑๕ ขณะดำรงสมณศักดิ์ พระครุภาวนาวิสุทธิ์